

Μια προκλητική αυτοβιογραφία

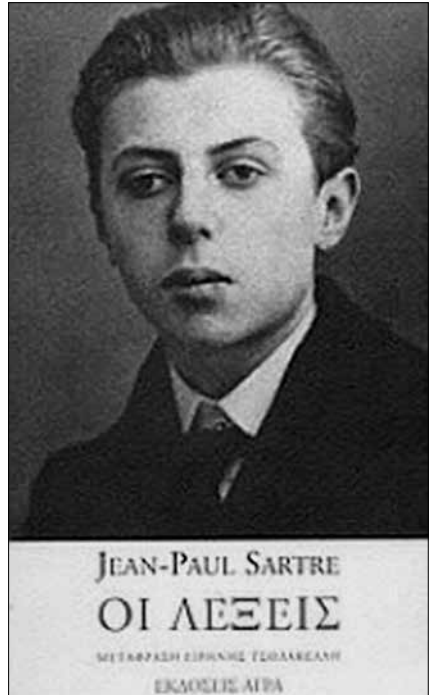
γράφει η ΧΡΥΣΑ ΚΑΡΑΜΗΤΡΟΥ*

ΟΙ ΛΕΞΕΙΣ

του JEAN-PAUL SARTRE

(μτφρ.: Ειρήνη Τσολακέλη, επιμ.: Σταύρος Πετσόπουλος) Εκδόσεις ΑΓΡΑ, ΑΘΗΝΑ, 2008.

Ο Ζαν-Πολ Σαρτρ, φιλόσοφος, λογοτέχνης και κριτικός, δεσπόζουσα προσωπικότητα της γαλλικής διανόησης και κουλτούρας στον 20ό αιώνα, υπήρξε επιπλέον ο βασικός εκπρόσωπος του υπαρξισμού, διατηρώντας, όμως, παράλληλα μια πολυεπίπεδη και ετερόδοξη σχέση τόσο με τον μαρξισμό όσο και με τον κομμουνισμό. Πολιτικός ακτιβιστής και στρατευμένος διανοούμενος με υποστηρικτές των θέσεων και της προσωπικότητάς του, αλλά και επικριτές, που τον θεωρούσαν έναν «παρπλανημένο» και ως εκ τούτου «παρπλανητικό» διανοητή. Ωστόσο, μάλλον κοινή είναι η παραδοχή ότι επρόκειτο για έναν συναρπαστικό συγγραφέα και λογοτέχνη. *Οι Λέξεις* είναι το βιβλίο που το αποδεικνύει περίτρανα! Πρόκειται για ένα πυκνό αφήγημα με γοητευτική γραφή γεμάτη τεχνάσματα και υπαινιγμούς που εξυπηρετούν τον εξομολογητικό του τόνο και το ειρωνικό έως αυτοσαρκαστικό του ύφος. Η ανάγνωσή του μαγνητίζει με την ευστροφία, την ποιητικότητα και τη συναισθηματική φόρτιση με την οποία έχει γραφεί. Η τέχνη του λόγου εδώ είναι ιδεώδης. Ο Σαρτρ

αναφέρει: «Οι *Λέξεις* έχουν δουλευτεί πάρα πολύ. Οι φράσεις τους συγκαταλέγονται μεταξύ των πιο δουλεμένων φράσεων που έχω γράψει. [...] Ήθελα να υπάρχει σε κάθε φράση ένα ή ακόμα και δύο υπονοούμενα [...]». Η σύνθεση του βιβλίου τον απασχόλησε δέκα ολόκληρα χρόνια. Τελικά, εκδόθηκε το 1964 και μετά από αυτό του απονεμήθηκε το

βραβείο Νόμπελ λογοτεχνίας, που όμως απέρριψε κι αρνήθηκε να παραλάβει.

Πρόκειται για ένα αυτοβιογραφικό αφήγημα, όπου ο Σαρτρ, ανασύροντας παιδικές αναμνήσεις και βιώματα, περιγράφει τις πρώτες του αναγνωστικές εμπειρίες και τη σύνδεση των λέξεων και της ανάγνωσης με την ανακάλυψη του κόσμου και της ύπαρξης, τη δόμηση της συνείδησης και του εαυτού του (είναι εμφανείς οι υπαινιγμοί του σχετικά με τις φιλοσοφικές του απόψεις για την έννοια του εαυτού) και τέλος τη λογοτεχνική νεύρωση στην οποία οδηγήθηκε ως γόνος της αστικής τάξης.

Η ιστορία καλύπτει χρονικά την παιδική ηλικία του συγγραφέα από τη γέννησή του το 1905 μέχρι και το 1917. Η μητέρα του Αν-Μαρί μετά τον θάνατο του πατέρα του, το 1906, γυρίζει με τον μικρό Ζαν-Πολ στο πατρικό της σπίτι. Ο Σαρτρ μεγαλώνει σε ένα σπίτι γεμάτο από βιβλία, όπου ο παππούς του, Καρλ Σβάιτσερ, τον μυεί στην τέχνη της ανάγνωσης. Δεν τον στέλνουν σχολείο, αλλά εκπαιδεύεται στο σπίτι, καταλήγοντας ένα μοναχικό παιδί που μεγαλώνει ανάμεσα σε βιβλία και ενήλικες. Όλοι τον λατρεύουν, αφήνοντάς τον να πιστεύει ότι είναι παιδί-θαύμα: «Από εκεί προέρχεται, σίγουρα, η απίστευτη ελαφρότητά μου [...]. Δε μου δίδαξαν την υπακοή», όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο ίδιος. Υποδύοταν, ωστόσο, το φρόνιμο παιδί, το οποίο σεβόταν την καθεστηκινή τάξη των ενηλίκων υπό τον όρο ότι εκείνοι θα τον λάτρευαν σαν έναν μικρό θεό: «Ξεπήδησα από το μηδέν και ντύθηκα με τη μεταμφίεση της παιδικότητας, για να τους δημιουργήσω την ψευδαίσθηση ότι είχαν γιο [...]. Τρώω δημόσια σα βασιλιάς. Μοναδική αποστολή να αρέσω, τα πάντα για την επίδειξη [...]. Μήπως είμαι νάρκισσος; Ούτε καν αυτό. Υπερβολικά απασχολημένος με το να γοητεύω, ξεχνώ τον εαυτό μου».

Γιατί, όμως, ο Σαρτρ ένωσε την ανάγκη να μιλήσει για τον εαυτό του; Μέσα από τη συγγραφή ο Σαρτρ ανακατασκεύασε τον εαυτό του, για να απαντήσει σε ερωτήματα που τον απασχολούσαν κατά την περίοδο της συγγραφής του βιβλίου.

Η λογοτεχνική αυτοβιογραφία, που κατέθεσε, ήταν η προσπάθειά του να προσεγγίσει το ποιος ήταν και γιατί έκανε αυτό που έκανε, συσχετίζοντας τον εαυτό του με τους άλλους και συνδέοντας το παρελθόν του με το παρόν του σε μια κρίσιμη καμπή της ζωής του, κατά την οποία ένωσε την ανάγκη να αξιολογήσει την μέχρι τότε –όπως ισχυρίζεται ο ίδιος– μικροαστική κατεύθυνση της ζωής του.

Είναι συγκλονιστικός ο προκλητικός τόνος και η ειρωνική διάθεση του συγγραφέα απέναντι στην παιδική του ηλικία και στα πρόσωπα του οικογενειακού του περιβάλλοντος. Η έλλειψη τρυφερότητας και η απόλυτη αυστηρότητα με την οποία αντιμετωπίζει την παιδική του ηλικία προκαλεί αναμφισβήτητη τη συμπάθειά μας. Με τις *Λέξεις* ο Σαρτρ αποκρύπτει την αστική του καταγωγή αλλά και συνολικότερα την αστική ιδεολογία, αναλύοντας μέσα από την περιγραφή της οικογένειάς του και των πρακτικών της όλες τις πλευρές και πρακτικές της κυρίαρχης αστικής τάξης των αρχών του 20ού αιώνα. Επιπλέον, σπληνιτεύει –χωρίς να καταδικάζει γενικότερα την αξία της γνώσης– την επικράτηση ενός ιδεαλισμού και μιας πνευματικότητας έναντι της απτής πραγματικότητας: «Επειδή είχα ανακαλύψει τον κόσμο μέσα από τη γλώσσα, θεωρούσα ότι ο κόσμος είναι η γλώσσα» [...]. «Είχα βρει τη θρησκεία μου: τίποτα δε μου φαινόταν σημαντικότερο από ένα βιβλίο».

Όταν, λοιπόν, αποφάσισε να γράψει τις *Λέξεις*, θέλησε με αυτόν τον τρόπο να ξεκαθαρίσει τους ιδεολογικούς του λογαριασμούς με το παρελθόν. Ήταν η περίοδος που αναδύοταν μέσα από την αχλή του βιωμένου σπιριτουαλισμού μια αγωνία υλισμού. Έτσι, ξεκίνησε η έντονη πολιτικοποίησή του και η απόφασή του να ταχθεί στο πλευρό των κομμουνιστών. Ο ίδιος σημειώνει σχετικά με τα παραπάνω: «Το διάστημα εκείνο συνέβησαν μέσα μου ένα σωρό μεταβολές και κυρίως διαπίστωση πως από τη στιγμή που άρχισα να γράφω, και ίσως νωρίτερα ακόμη, από την ηλικία των εννέα ετών, μέχρι τα πενήντα μου, είχα

βιώσει μία πραγματική νεύρωση. Η νεύρωση ήταν ότι θεωρούσα πως δεν υπήρχε τίποτα ωραιότερο και ανώτερο από το να γράφω [...]. Το '53 κατάλαβα πως η άποψη αυτή ήταν απολύτως μικροαστική και πως υπήρχαν και άλλα πράγματα εκτός από το γράψιμο [...]. Τότε ένιωσα την ανάγκη να την ερμηνεύσω, να καταλάβω τι είχε οδηγήσει ένα εννιάχρονο αγόρι σε αυτή τη λογοτεχνική νεύρωση [...]. Όταν έγραψα τις *Λέξεις*, ήθελα να είναι το ωραιότερο δυνατό πεζογράφημα, διότι ήθελα να είναι ενοχλητικό. Ήθελα να είναι ένας αποχαιρετισμός στη λογοτεχνία και την ωραία λογοτεχνική γραφή. Ήθελα οι άνθρωποι που θα το διαβάσουν να βρεθούν παρασυρμένοι σε ένα είδος αμφισβήτησης της λογοτεχνίας από την ίδια τη λογοτεχνία».

Έτσι, το παιδί που γεννήθηκε και μεγάλωσε μέσα στα βιβλία, ο άνθρωπος-διανοούμενος που περιπλανήθηκε σε ατραπούς του πνεύματος επιχείρησε με αυτό τον τρόπο να επιλύσει τη βασικότερη σύγκρουση της ζωής του, τη διάσταση μεταξύ θεωρίας και πράξης: «Ήθελα να ζήσω στους αιθέρες ανάμεσα στα αέρινα ομοιώματα των πραγμάτων. [...] Αργότερα έκανα κάθε προσπάθεια να βουλιάξω: χρειάστηκε να βάλω παπούτσια με μολύβδινες σόλες». Οι μολύβδινες σόλες πιθανόν να ήταν το είδος με το οποίο ήθελε να ασχοληθεί στη συνέχεια. Κι αυτό δεν ήταν άλλο από τη στρατευμένη και πολιτικοποιημένη λογοτεχνία. Έγραψε, λοιπόν, τις *Λέξεις* με απaráμιλλο λογοτεχνικό τρόπο, προσεκτικά και προσεγγμένα στην κάθε λεπτομέρεια, στην κάθε ξεχωριστή λέξη με σκοπό να πείσει ότι η λογοτεχνικότητα πρέπει «να σβήσει»! Τελικά, κατάφερε το εντελώς αντίθετο, καθώς παρέδωσε ένα από τα ωραιότερα και δυνατότερα πεζογραφήματα, θέτοντας με αυτό σε

νέα βάση –ακόμη και μέσω μιας κριτικής στάσης– τη σχέση ανάμεσα στη γλώσσα και την πραγματικότητα. Ο λογοτεχνικός και συγγραφικός του εαυτός, άλλωστε, είναι αυτό το στοιχείο που τον εξακόντισε στην αιωνιότητα!

Ας σημειωθεί εδώ ότι ποτέ δεν απαρνήθηκε τη λειτουργία της ανάγνωσης ως ανάγνωση-απόλαυση, παρά μόνο στάθηκε κριτικά στην έτερη λειτουργία της, ως ανάγνωση-καταναγκασμός: «Με τον καιρό άρχισα να απολαμβάνω αυτό το μηχανισμό που με ξεριζώνει από τον εαυτό μου», αναφέρει χαρακτηριστικά στις *Λέξεις*. Κυρίως, όταν επέλεγε κρυφά κι άλλα αναγνώσματα από αυτά που του προμήθευε ο παππούς του, σίγουρα η ανάγνωση ήταν για αυτόν πηγή απόλαυσης: «Όταν τα άνοιγα, ξεχνούσα τα πάντα: άραγε αυτό σήμαινε “διαβάζω”; Όχι, σήμαινε “πεθαίνω από έκσταση”».

Με έξυπνο αλλά και ειλικρινή τρόπο κλείνει τις *Λέξεις* προσπαθώντας έμμεσα να απολογηθεί για την αλαζονεία και τον αυτοθαυμασμό με τον οποίο τον τροφοδότησε από την παιδική του ηλικία το ενήλικο περιβάλλον του: «Αυτό που μου αρέσει στην τρέλα μου είναι ότι με προστάτησε, από την πρώτη μέρα, από τα θέλγητρα της “ελίτ”: ποτέ δεν πίστεψα για τον εαυτό μου ότι είμαι ο ευτυχής κάτοχος ενός “ταλέντου”: το μοναδικό μου μέλημα ήταν να σωθώ –δίκως άσους στο μανίκι μου– με τη δουλειά και την πίστη. Ξαφνικά η απόλυτη επιλογή μου δεν με ανύψωνε πάνω από κανέναν: δίκως εξοπλισμό, δίκως σύνεργα, ρίχτηκα ολόκληρος στη δουλειά για να σωθώ ολόκληρος. Αν κατατάξω την αδύνατη σωτηρία στα αχρείαστα, τι απομένει; Ένας άρτιος άνθρωπος, φτιαγμένος από όλους τους ανθρώπους, που αξίζει όσο όλοι, που αξίζει όσο και οποιοσδήποτε». **T**